

Meziválečná výuka cizích jazyků na příkladu baťovské cizojazyčné školy

Tereza Kolumber, Jiří Zounek

Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav pedagogických věd

Redakci zasláno 21. 1. 2022 / upravená verze obdržena 11. 7. 2022 /
/ k uveřejnění přijato 6. 10. 2022

Abstrakt: Příspěvek se soustředí na výuku cizích jazyků v prostředí baťovského Zlína ve třicátých letech minulého století na příkladu soukromé cizojazyčné školy. Cílem příspěvku je prozkoumat, popsat a vysvětlit vznik a další vývoj cizojazyčné školy a rozvíjení jazykových schopností žáků v jejích podmínkách v období meziválečném. Metodologicky vycházíme z tradičně používaných metod historického výzkumu (metoda přímá a nepřímá). Vzdělávací instituci zkoumáme jak ze širších celospolečenských souvislostí, tak zároveň sledujeme každodenní život školy pomocí historiografického přístupu mikrohistorie. Předložená studie je rozdělena na tři části. Nejprve vysvětlujeme metodologii výzkumu, poté se zaměřujeme na faktory ovlivňující vznik a organizaci zkoumané cizojazyčné školy, a nakonec se zabýváme rozvíjením jazykových schopností žáků. Výsledky výzkumu ukazují úzké propojení vedení koncernu Baťa a života zkoumané školy. Výběr a způsob zprostředkování učiva nebyl determinován pouze potřebami výrobního podniku, ale i meziválečným reformním hnutím a novými přístupy k výuce cizích jazyků.

Klíčová slova: baťovské školství, Zlín, výuka cizích jazyků, reforma školy, meziválečné období

Koncern Baťa¹ je známý hlavně pro své výrobní aktivity, které byly podle Ševečka (2009) ovlivněny zkušenostmi majitele podniku Tomáše Bati s pásovou výrobou v USA. Znamé rovněž je, že zaměstnanci podniku kandidovali v roce 1923 v obecních volbách, jež s převahou vyhráli. Na kandidátce se objevil i Tomáš Baťa, který se tak stal starostou města Zlína (Kolumber, 2016). Jednou z důležitých aktivit Bati po nástupu do funkce bylo budování

¹ Pro potřeby článku jsou koncern Baťa, Baťa, a. s., a Baťovy závody chápány jako *promiscue*. Základy koncernu Baťa leží v živnosti Antonína Bati založené 24. září 1894, na které ovšem participovali i jeho sourozenci Anna a Tomáš Baťovi. V srpnu 1900 vznikla veřejná obchodní společnost a v roce 1931 pak Baťa, a. s. V téže době Tomáš Baťa přistoupil k budování zahraničních společností. Po tragické smrti Tomáše Bati v červenci 1932 převzal řízení koncernu jeho nevlastní bratr Jan Antonín Baťa, a to na základě údajné kupní smlouvy z května 1931. Funkční celek soustavy obchodních korporací bez ohledu na mnohdy značně nepřehledné vlastnické struktury tedy tvořil koncern Baťa (Kolumber, 2016).

konceptu tzv. zahradního města, kde partie jeho centrální části měla být dedikována právě budoucí školní čtvrti. Školství považoval Baťa za významné, neboť pomocí škol mohl šířit nové hodnoty a vychovávat tak „nového člověka“ (Jemelka & Ševeček, 2016; Kasper & Kasperová, 2018).

V rámci realizace svých zájmů usiloval koncern Baťa prakticky ve všech oblastech své činnosti o důslednou implementaci nejmodernějších metod a trendů, které mu měly zajistit konkurenční výhodu, další rozvoj, expanzi a pochopitelně i generování zisku. Díky ekonomické krizi a zavádění celních kvót a kontingentů počátkem třicátých let minulého století přistoupilo zlínské koncernové vedení ke změně exportní politiky: místo exportu výrobků se Baťa orientoval na vývoz celých továrních komplexů do zahraničí. Jak připomíná Doleshal (2015), Baťovy závody ovšem není možné vnímat pouze úzkým prizmatem průmyslové výroby. V zájmu společnosti bylo také zajištění bydlení a rekreace, lokálního zdravotnictví a školství. Jak konstatuje Kasper (2015), zejména oblast školství byla pro koncernové potřeby důležitá, protože měla zajistit výchovu a vzdělání budoucích spolupracovníků Bati. V relaci k tomu ovšem nemohlo být přehlíženo, že veřejné školy byly považovány Baťou za zastaralé z hlediska výukových metod i materiálního zabezpečení výuky (Kasper, 2019; Kasper & Kasperová, 2020).

Jak upozorňuje Kasperová (2015), zvláštní důraz byl kladen na výuku cizích jazyků, jejichž znalost byla klíčová pro zahraniční obchod. Globálně orientované vedení koncernu Baťa přistoupilo kromě podpory pokusných škol ke zřízení soukromé cizojazyčné školy, která jako jediná v ČSR poskytovala bilingvní výuku (Vaňhara, 1934). Podnik Baťa ovšem nemohl sám zřídit takový typ školy. Proto v polovině třicátých let využil Spolek pro vydržování škol s anglickou řečí vyučovací ke zřízení soukromé cizojazyčné měšťanské školy.² Spolková orientace odůvodnila výuku anglického jazyka, k níž přibyla němčina a francouzština. Hlavním úkolem nově vzniklé školy pak bylo naučit žáky během čtyř let komunikovat v cizím jazyku na úrovni rodilého mluvčího (Kasperová, 2015). Ještě v prosinci 1938 uvažoval Jan Antonín

² O okolnostech navázání kontaktu neexistují žádné bližší údaje. Lze nicméně usuzovat, že důvodem byl fakt, že na konci dvacátých let existoval pouze Spolek pro vydržování střední školy s francouzskou řečí vyučovací v Praze a Spolek pro vydržování škol s anglickou řečí vyučovací v Praze (Beringer et al., 1937). Frankofonní spolek původně směřoval ke středním školám, zejména gymnáziím. Anglofonní spolek umožňoval nejen vznik jiných typů škol, ale také jeho stanovy schválené správními úřady dovolovaly vznik pobočných škol i mimo Prahu. Proto se lze domnívat, že to je důvodem, proč byla využita účast Spolku pro vydržování škol s anglickou řečí vyučovací.

Baťa o rozšíření školy v nejbližším školním roce o španělskou větev a v rámci dlouhodobých cílů bylo počítáno s italštinou, ruštinou, čínštinou, arabštinou, jávštinou a malajštinou. Jednalo se o jazyky všech klíčových surovinových základen a relevantních odbytišť podniku.

Téma výuky cizích jazyků v podmínkách koncernu Baťa je zajímavé a inspiřující dodnes, odborné práce se ovšem této problematice příliš nevěnují. Samotné zlínsko-baťovské školství není materií, která by nebyla vůbec předmětem odborného zájmu. Nicméně s přihlédnutím ke globálně orientovanému koncernu je s podivem, že je upozaděno studium problematiky výuky cizích jazyků. Vzhledem k politickému vývoji v Československu po druhé světové válce se odborná pozornost začala věnovat baťovskému školství až v devadesátých letech minulého století. Příkladem jsou práce Kozlíka (1996), Urbanovské (1996, 1997, 1998), Karkoškové (2002), Wicherka (2005), Kašpárkové (2010), Kašpárkové a Kadlčkové (2010), Ďurišové (2011), Culík Končítíkové a Kašpárkové (2012) či Culík Končítíkové (2014, 2015). Tyto studie však věnují pozornost zlínsko-baťovskému školství především do roku 1938 a často pouze v obecné rovině. Podrobnější sondu poskytují studie Kaspera, Kasperové a Pánkové (2014), Kasperové (2014), Kaspera a Kasperové (2018, 2020), Kasperové a Batinice (2021). Ty přinášejí nové informace týkající se baťovského školství zejména ve spojení s reformní pedagogikou a pokusnými školami v meziválečném období.

V zahraničních zdrojích není materií zlínského školství jako specifické oblasti v zásadě věnována žádná pozornost. Za výjimky je možné považovat příspěvky Steinführera (2002, 2009), které pojednávají převážně o vlivu Bati na zlínské veřejné školství. Práce Doleshala (2012, 2014, 2015, 2021) pak upozorňují na neobvyklé spojení mezi koncernem a zlínskými školami, jehož negativní projekcí byl přehnaný akcent na oddaný postoj žáků k Baťovi. Ačkoliv se některé odborné texty zabývají problematikou baťovského školství, tak dosud nebyla publikována žádná studie sledující tak specifické téma, jakým je výuka cizích jazyků v podmínkách koncernu Baťa.

1 Metodologie

Cílem příspěvku je prozkoumat, popsat a vysvětlit vznik a další vývoj Soukromé jinojazyčné měšťanské školy (s právem veřejnosti) s vyučovacím jazykem československým a anglickým, francouzským nebo německým (dále jen cizojazyčná škola) a rozvíjení jazykových schopností žáků v jejich

podmínkách v meziválečném období. Válečná éra již sahá za rámec této studie, a to zejména s ohledem na deformaci cizojazyčné výuky způsobené vznikem Protektorátu Čechy a Morava a rozpoutáním války.³ Ve studii hledáme odpovědi na otázky: Jaké byly okolnosti vzniku cizojazyčné školy? Jakým způsobem probíhala výuka cizího jazyka a jak byly rozvíjeny jazykové schopnosti žáků?

Při výzkumu soukromé cizojazyčné školy jsme vycházeli z historiografického přístupu dějiny každodennosti,⁴ jehož rozvoj souvisí s hledáním jiných úhlů pohledu na historii, než jaké nabízely tzv. dějiny velkých událostí. Brewer (2010) tvrdí, že se za posledních čtyřicet let stal každodenní život lidí, dříve skrytý před historií, legitimním objektem bádání. Dějiny každodennosti si všímají aktivit obyčejných jedinců, snaží se odhalit jejich jednání, pochopit situace, v níž žili lidé v určité době a společnosti, což vede i k poznání makrohistorických jevů (Berger, 2018). Levi (2012) zastává názor, že mikrohistorie umožňuje sledovat aspekty velkých událostí, které by zůstaly v rámci makrohistorie bez povšimnutí. Historikové využívající postupů mikrohistorie tedy zaujímají stanovisko, že i malá jednotka jako člověk či menší komunita může odrážet větší celek (Szijártó, 2002). Někteří autoři jako Hitchcock (2004) či Lyons (2010) mluví o zkoumání dějin „zdola“, kdy je nutné odpoutat se od dějin zabývajících se obecným vývojem historické události. S ohledem na uvedené by se mohlo zdát, že mikrohistorie a makrohistorie představují dva protipóly. Nicméně jak uvádí Zounek et al. (2015), oba přístupy se vzájemně doplňují a obohacují. V našem výzkumu jsme vycházeli z přístupu mikrohistorie, neboť téma cizojazyčné školy zkoumáme na základě poznání všedního života aktérů participujících na dané vzdělávací instituci. Zároveň se ale v textu zaměřujeme i na celospolečenský vývoj, který ovlivnil i námi zkoumanou školu. Makrohistorický přístup jsme v našem výzkumu využili především při zkoumání obecného historického rámce tématu při studiu odborných zdrojů jako monografií, příspěvků ve sborníku a časopiseckých článků.

³ V září 1939 školu opustili učitelé z Británie a Francie, a proto výuku postupně přebírali čeští učitelé se státními zkouškami z cizích jazyků. Od září 1940 ovšem fungovala pouze německá větev školy (Kolumber, 2020).

⁴ Jak upozorňuje Šimáně (2019), pojem dějiny každodennosti může být chápán i jako synonymum mikrohistorie. Jednoduše řečeno jde o snahu odprostit se od dějin velkých událostí a soustředit se na prozkoumání tématu pohledem „zdola“, tedy perspektivou obyčejných lidí.

Jak tvrdí Magnússon a Szijártó (2013), mikrohistorický výzkum je založen na intenzivním studiu materiálů, které bývají opomíjeny. Podle přístupu mikrohistorie vyžaduje každý zdroj (deník, kronika, dopisy apod.) kritické zkoumání. V archivních materiálech bylo proto nutné zabývat se i takovými historickými fakty, které vypadaly nejdříve jako nedůležité. Konkrétně se jednalo například o neoficiální poznámky ředitele cizojazyčné školy a školního inspektora o hospitaci ve výuce, které by bez širšího ukotvení postrádaly význam. V našem výzkumu se staly hlavním zdrojem informací k výzkumu cizojazyčné školy archiválie uložené ve Státním okresním archivu ve Zlíně. Během výzkumu jsme prostudovali několik archivních fondů jako Baťa II/5 zabývající se zlínským školstvím obecně či fond Soukromé měšťanské školy (s právem veřejnosti) Zlín, jejichž obsahem jsou konferenční protokoly, školní kroniky, učební osnovy aj. Díky tomu jsme poznali okolnosti vedoucí ke vzniku cizojazyčné školy a průběh cizojazyčné výuky.

Při studiu archiválií jsme použili tradiční metody historického výzkumu, zejm. metodu přímou a nepřímou (Zounek & Šimáně, 2014). Pomocí metody přímé jsme získali poznatky o minulosti bezprostředním zkoumáním archivního pramene, ve kterém byly informace obsaženy. Konkrétně byla metoda využita při studiu kroniky zkoumané cizojazyčné školy obsahující poznatky o zřízení a umístění samotné vzdělávací instituce. Kromě metody přímé jsme v našem výzkumu využili i metodu nepřímou. Zkoumali jsme rovněž dobová periodika, kdy jsme použili metodu obsahové analýzy, jež slouží k analýze obsahu různých textů (Gavora, 2015). V lokálních periodicích jako Zlín a Mladý Zlín jsme vyhledali články týkající se cizojazyčné školy, které jsme následně detailněji prostudovali. To nám umožnilo poznat, jak vypadalo materiální vybavení školy, učeben a jakým způsobem probíhala korespondence mezi zlínskými a zahraničními žáky spřátelených škol. V následujících dvou kapitolách představíme výsledky našeho výzkumu zaměřené na dva vybrané aspekty, jimiž jsou vznik a vývoj cizojazyčné školy a rozvíjení jazykových schopností žáků.

2 Vznik a vývoj cizojazyčné školy

Iniciátory vzniku cizojazyčné školy byli zejména Jan Antonín Baťa, od roku 1932 šéf a majitel Baťových závodů, a Dominik Čipera, vedoucí představitel závodu a starosta města (Reportéři měšťanských škol, 1934). Oba volali po zajištění jazykové přípravy dospívajících, která jim umožní budoucí práci

ve světovém měřítku. Absolventi cizojazyčné školy měli najít uplatnění v exportním oddělení firmy Baťa, nebo v jedné z továren v cizině (Ek., 1934).

Na konci února 1934 byla zlínská veřejnost informována o úmyslu otevření cizojazyčné školy ve Zlíně, přičemž zřízení anglické části cizojazyčné měšťanky již bylo schváleno. Se vznikem německé a francouzské větve se počítalo od září téhož roku. Současně byl v daném období zveřejněn rozhovor s J. A. Baťou, jenž mluvil o nutnosti znalosti cizích jazyků. Závěrem rozhovoru pak J. A. Baťa vybídl Stanislava Vrána, ředitele zlínské měšťanské školy, aby cizojazyčná škola vznikla co nejdříve (*Kronika 1929–1936*). Jinými slovy, místní podnikatel pobízel ředitele veřejné školy k založení školy soukromé.

Samotná cizojazyčná škola odvozovala svůj původ od soukromé měšťanské školy s československým jazykem vyučovacím, kterou výnosem č. 4037 z 25. ledna 1934 povolila Zemská školní rada v Brně od 1. února 1934 dle návrhu Spolku pro vydržování škol s anglickou řečí vyučovací v Praze (*Prague English Grammar School*⁵). Na začátku roku 1934 povolená soukromá měšťanská škola s československým jazykem vyučovacím měla některé předměty vyučovat v anglickém jazyce pod podmínkou, že jejím zřízením nevzniknou náklady veřejným financím. Ministerstvo školství a národní osvěty již výnosem ze dne 29. prosince 1933 udělilo dispens anglickému učiteli Dr. Johnu Bonaru Gregorymu, jenž měl být pověřen vyučováním na nově vzniklé škole. Zbývající výuku měli zajistit vyučující zlínské pokusné školy a vedením byl dočasně pověřen Stanislav Vrána (*Pokusná diferencovaná měšťanská škola ve Zlíně 1929–1939*). Desetileté děti, které chodily do páté třídy a po prázdninách měly nastoupit do nové cizojazyčné měšťanky, se mohly přihlásit u ředitele své dosavadní školy. Po přihlášení měli potenciální žáci nastoupit do soukromých kurzů angličtiny, francouzštiny a němčiny, aby s novým školním rokem nastoupili do školy dostatečně připravení na cizojazyčné vyučování (*Jinójazyčná měšťanská škola ve Zlíně 1936–1937*). Činnost anglické větve s dvaceti žáky byla zahájena v dubnu 1934, což dokládá pouze stručná noticka v regionálním tisku o přechodu několika žáků do soukromé školy s vyučovacím jazykem česko-anglickým na konci školního roku 1933/34 (*Kronika 1929–1936*). Další rozšíření činnosti školy bylo povoleno výnosem ze dne 4. července 1934 č. 44.330. Vyučování se řídilo schválenými osnovami,

⁵ Zažádat o vznik cizojazyčné školy mohl pouze tento existující subjekt, ke kterému se v Archivu hlavního města Prahy do současnosti dochovaly pouze účetní knihy. Spolek rodičů ve Zlíně, který posléze správu školy převzal, v době jeho vzniku příslušná veřejnoprávní oprávnění neměl a jejich případné vyřizování by vyžadovalo větší časovou investici.

které se jen mírně odchylovaly od osnov normálních měšťanských škol, přestože se jednalo o jednu ze zlínských pokusných škol. Škola podléhala doзору školského úřadu a její vysvědčení mělo platnost jako vysvědčení veřejných měšťanských škol (*Jinojazyčná měšťanská škola ve Zlíně 1937–1938*).

Sama společnost Baťa nemohla školu přímo zřídit, a proto měla být škola formálně zřízena kuratoriem soukromých cizojazyčných škol s československým jazykem vyučovacím. Zemský úřad v Brně měl ale k zakladatelskému právnímu jednání kuratoria a k jeho nastavení formální výhrady, jejichž přesné znění se do současnosti nedochovalo. Proto školu nakonec formálně zřídil Spolek rodičů ve Zlíně, který k tomu na pokyn Dominika Čipery změnil své vlastní stanovy. Díky tomu mohl spolek nově zřizovat a vydržovat cizojazyčné školy. Funkci bezprostředního a právně odpovědného zástupce vykonával výbor spolku (*Kronika 1941–1942*).

Ještě před otevřením cizojazyčné školy bylo nutné vyřešit otázku, jaké učebnice ve výuce používat. Jak zdůrazňuje Kašpárková (2010), učitelé nebyli spokojeni s dostupnými učebnicemi. Mohla za to nezajímavá deskriptivní látka a spousta neznámých výrazů v učebních textech. Žáci tak neměli šanci si je všechny zapamatovat a důkladně procvičit, což vedlo k jejich zapomínání (*Deset let pokusné práce na měšťanských školách ve Zlíně 1929–1939*). Vzhledem k tomu, že neexistovaly učební texty pro tento specifický typ školy, napsali učitelé vlastní učebnice vydávané zlínským nakladatelstvím (*Plán vyučování 1941*). To ovšem představovalo nemalé finanční náklady. Jak jsme již zmínili, cizojazyčná škola byla institucí soukromou s právem veřejnosti⁶, kde se platil poplatek jak za docházku, tak i za učební materiály. Zřizovatelem školy byl však Spolek rodičů ve Zlíně, který dostával darem peníze přímo od firmy Baťa. Díky této finanční pomoci bylo možné, aby cizojazyčná škola nakoupila a darovala chudším žákům učebnice (*Pokusná škola měšťanská ve Zlíně 1931–1932*).

V září 1934 byla pak jako první a jediná v republice ve Zlíně otevřena cizojazyčná pokusná škola, do které se původně přihlásilo deset dětí (V., 1939), ale v průběhu své existence čítala i více jak dvě stě žáků.⁷ Zřízení cizojazyčné

⁶ I když byla cizojazyčná škola soukromá, měla právo veřejnosti. Znamenalo to, že její činnost kontroloval školský úřad a její vysvědčení mělo stejnou platnost jako vysvědčení veřejných škol.

⁷ Ve školním roce 1935/36 navštěvovalo školu 153 žáků (Anon, 1936a), zatímco ve školním roce 1936/37 to bylo už 212 žáků (Anon, 1936b). Ve školním roce 1937/38 nebyl nárůst počtu žáků příliš vysoký, neboť školu navštěvovalo 224 žáků (M., 1937). V posledním předválečném školním roce 1938/39 čítala cizojazyčná škola 243 žáků (Mlč., 1938).

školy bylo považováno za další stupeň budování pokusného školství a implementaci vyučovacích metod, které byly již od konce dvacátých let ve Zlíně realizovány. Při informování o škole nebylo opomíjeno, že v Československu jsou s ní srovnatelné jen školské instituty francouzské a anglické v Praze (Ek., 1934). Nicméně zlínská cizojazyčná škola na rozdíl od nich byla běžnou měšťanskou školou a přístup k ní měly všechny děti bez ohledu na majetkové poměry. Ač se totiž na této škole platilo školné 100 korun měsíčně (*Kronika 1929–1936*), 60 % z něj refundovala Baťa, a. s. (Va., 1934). V říjnu 1934 pak byla škole předána do užívání nová pětipatrová budova ve školní čtvrti. Škole jí daly k dispozici Baťovy závody, které školu finančně podporovaly, dorovnávaly schodek jejího rozpočtu, a dokonce vyplácely odměny učitelům (*Zřízení školy a její vývoj 1940*).

Nespornou výhodou pro žáky byl velmi intenzivní kontakt s cizím jazykem, přičemž žáci byli směřováni ke zvládnutí cílového jazyka na úrovni rodilého mluvčího. Zároveň byli vedeni k rozvíjení dvojjazyčnosti a k získání jak receptivní, tak i produktivní jazykové dovednosti. Hlavní předměty jako československý jazyk (jak zněla tehdejší oficiální terminologie), občanská nauka, dějepis, náboženství a ruční práce probíhaly v mateřském jazyce, neboť platné právní předpisy to neumožňovaly jinak. Zbytek předmětů jako zeměpis, přírodopis, matematika, geometrie, kreslení, malování, zpěv a tělocvik byl vyučován v cizím jazyce. Škola byla specifická a unikátní v tom, že na ní převážně pracovali jako učitelé rodilí mluvčí, kteří ale měli ve výuce k dispozici tlumočníky (*Zřízení školy a její vývoj 1940*). Jak upozorňuje Kasperová (2015), právě díky výuce předmětů v cizích jazycích se objevovaly proti cizojazyčné škole již od doby jejího vzniku u veřejnosti výhrady. Část společnosti projevila obavy o české jazykové kompetence žáků, neboť většina vyučovacích hodin probíhala právě v cizím jazyce. S tím souvisela otázka, zda nepatří české děti pouze do českých, a nikoliv do cizojazyčných škol. Podnik Baťa však tyto výhrady považoval za neopodstatněné. Dokonce pro absolventy cizojazyčné školy zamýšlel otevření cizojazyčných tříd na zlínské obchodní škole, což by jim umožnilo pokračovat v cizojazyčném studiu na střední škole (Ek., 1934).

3 Rozvíjení jazykových schopností

Jak konstatuje Roche (2020), ve světové pedagogické diskusi je přelom 19. a 20. stol. úzce spjatý se začátky vývoje proudu reformní pedagogiky. Harden (2006) jej doplňuje a tvrdí, že pod tímto pojmem se rozumí reformně

pedagogické hnutí zahrnující různé přístupy k reformě školy, výchovy a vyučování, které se projevily i při výuce cizích jazyků. Gramaticko-překladová metoda, podle níž bylo vyučováno na běžných školách převážně gramatickým jevům a překladatelským kompetencím, byla pro svou nepraktičnost kritizována (Molsberger, 2011; Segermann, 2003). Jako protiklad k ní vznikla metoda přímá. Ta nepočítala s explicitním vyučováním gramatiky, neboť k jejímu osvojení mělo docházet intuitivně pomocí jazykového citu (Rogers & Swan, 2001). Pokud už měl být určitý gramatický jev probrán, byl vysvětlen pomocí konkrétních příkladů (Hanke, 2011; Tschirner, 2010). Jak dodávají Howatt a Widdowson (2004), přímá metoda vyžadovala, aby se do centra výuky dostal mluvený jazyk, který byl upřednostňován před písemnou formou. Cizí jazyk se tak stal vyučovacím jazykem a používání mateřského jazyka nebylo povoleno. Huneke a Steinig (2013) mluví o jednojazyčnosti výuky. Příznivci přímé metody vycházeli z teorie, že při učení se mateřskému jazyku jsou asociovány slova s myšlenkami a tento proces asociace měl být realizován i při výuce cizího jazyka. Jak konstatuje Larsen-Freeman (2000), klíčové bylo tedy naučit žáky myslet v cizím jazyce, čehož nešlo dosáhnout překladovými cvičeními. Výuka podle metody přímé znamenala, že žáci byli schopni cizí jazyk prakticky využívat a plyně v něm komunikovat, což bylo pro podnik Baťa klíčové. Pojdme se podívat, jak vypadalo osvojování jazykových schopností při užití metody přímé na zlínské cizojazyčné škole.

V první třídě na cizojazyčné škole stál v centru pozornosti mluvený jazyk, takže k osvojování gramatických konstrukcí docházelo v přirozené konverzaci či diskusi. Pokud vyslovil žák gramatickou chybu, opravovali jej spolužáci, neboť učitel upozorňoval pouze na velké chyby a do dialogu mezi žáky příliš nezasahoval. Jak již bylo zmíněno, přímá metoda zakazovala užívání mateřského jazyka. Nicméně na cizojazyčné škole došli učitelé k názoru, že povolí v první třídě při vysvětlování náročnějších úseků gramatiky užití češtiny. Učitelé ze zahraničí měli proto k dispozici tlumočníky. Předcházelo se tak situacím, kdy i banální gramatické jevy byly komplikovaně vysvětlovány v cizím jazyce (*Učebné plány, osnova, učebnice 1929–1941*). Výuka gramatiky tak byla zpočátku zaměřena na texty s gramatickými konstrukcemi, se kterými žáci dále pracovali při rozhovorech se spolužáky. Později se začala gramatická pravidla objevovat v konkrétních příkladech a cvičeních (Vrána, 1942, 1943).

Při užití metody přímé byl pro výuku slovní zásoby důležitý požadavek názornosti. Žáci tak měli nové učivo pochopit pomocí konkrétních příkladů, obrázků a schémat. Na cizojazyčné škole byly pro rozvoj slovní zásoby klíčové texty a dialogy obsahující takovou slovní zásobu, která se vyskytovala v každodenních rozhovorech. Žáci tak byli schopni porozumět novým pojmům a zapamatovat si je bez použití překladu. Jak ale zdůrazňuje Vrána (1936, 1946), každý nový výraz se objevil v textech učebnice desetkrát či dvacetkrát, aby si jej žáci dokonale vštípili. Učitel poté pomohl upevnit novou slovní zásobu vhodnými otázkami, čímž žáky povzbudil, aby použili nové výrazy ve svých odpovědích. Žáci se tedy učili slovní zásobu s použitím vizualizace a dialogů. Jedním z hlavních kritérií hodnocení žáka byla schopnost používat nová slova v ústním i psaném projevu (*Učebné plány, osnova, učebnice 1929–1941*).

Podle metody přímé probíhalo učení se cizímu jazyku prostřednictvím poslechu (Berlitz, 2016) a jak dodává Christ a Meißner (2020), u metody přímé hrála významnou roli správná výslovnost žáka. Na cizojazyčné škole byla již od první třídy zdůrazňována správná výslovnost a jako vzor sloužil žákům rodilý mluvčí v roli učitele. Výuka výslovnosti byla založena na opakování určitých slov po učiteli, který žáky upozorňoval na akcent, správnou intonaci a problematické hlásky. Pokud žák vyslovil slovo chybně, učitel jej ihned opravil, aby si žák neautomatizoval chybnou výslovnost (*Jinojazyčná měšťanská škola ve Zlíně 1937–1938*).

Vzhledem k výše uvedenému by se mohlo zdát, že jediným cílem cizojazyčné školy bylo naučit žáky mluvit v cizím jazyce, ale samozřejmě bylo také naučit žáky vyjadřovat se písemně. Z toho důvodu si žáci nově získané jazykové schopnosti zdokonalovali častým dopisováním si s dětmi z Velké Británie, USA, Francie a Belgie. Žáci německé větve si vyměňovali dopisy s žáky z Rakouska a z pohraničí, konkrétně z Klostergrabu (česky Hrob). Zlínští žáci psali v němčině, ale žáci z Klostergrabu jim odepisovali v češtině (S. O., 1936). V Československu šlo poměrně o specifickou situaci, ale v zahraničí byla v té době mezinárodní korespondence mezi žáky běžná (Schleich, 2015).

„Nové“ pojetí výuky cizích jazyků souviselo celkově s novou tendencí ve výuce a neslo v sobě znaky tzv. nové školy. Podle Kaspera a Kasperové (2020) byly zlínské pokusné vzdělávací instituce školami činnými a společenskými, které ovlivnil svými reformními názory Václav Příhoda. Ten zdůrazňoval získávání vědomostí pomocí vlastní aktivity. Výuka měla být co nejvíce

individualizovaná, a proto dostávali žáci úkoly v souladu s jejich nadáním. Příhoda si byl vědom toho, že ve výuce musí být brán zřetel i na sociální kontakt. Podle Urbanovské (1997) měla být proto „nová škola“ společenskou. Na pokusné cizojazyčné škole proto fungovala žákovská samospráva, žákovské kluby, školní shromáždění, školní rozhlas, exkurze. Kasperová (2015) dodává, že prvky společenské školy měly naučit žáky chápat mravní hodnoty a vytvořit u nich správné návyky chování.

4 Závěr

V dosavadním výzkumu byla v rámci baťovského školství věnována pozornost zejména pokusným obecným a měšťanským školám (Kasper, 2015; srov. také Kasper & Kasperová, 2020) a výchově průmyslového člověka v Baťově škole práce (Kasperová, 2014; srov. také Kasper & Kasperová, 2018). Náš článek se soustředí na méně probádané téma, jakým je výuka cizích jazyků v meziválečné éře na příkladu baťovské cizojazyčné školy. Volba této vzdělávací instituce souvisí s tím, že se v tehdejší Československu jednalo o velmi specifickou školu poskytující vzdělávání v angličtině, němčině a francouzštině. Je rovněž ale třeba upozornit na fakt, že do budoucna byla zamýšlena výuka jazyků většiny klíčových států, kde měl koncern Baťa továrny a odbytíště.

Výsledky našeho výzkumu ukazují, že samotná cesta k otevření cizojazyčné školy v meziválečném Zlíně nebyla snadná. I když Zemská školní rada povolila její zřízení, bylo nutné vyřešit, kdo zajistí financování chodu školy a materiální zabezpečení výuky. Samotný podnik Baťa sice disponoval finančními zdroji, nicméně nemohl být jejím přímým zřizovatelem. Proto školu formálně řídil Spolek rodičů ve Zlíně, jehož členové ale byli napojeni na koncern a rodinu Baťů. Ačkoliv se jednalo o školu soukromou a žáci tak platili každý měsíc školné, značnou část poplatku hradil právě podnik Baťa. Jak konstatuje Doleshal (2012, 2021), propojení podnikových aktivit a zlínského školství bylo pro tehdejší Československo netypické. Kasper a Kasperová (2020) jeho tvrzení doplňují a uvádějí, že podnik zaplatil dokonce stavbu budovy školy, dorovnával schodek rozpočtu a vyplácel odměny pedagogickým pracovníkům. Vzhledem k zavádění celních poplatků a ekonomické krizi musel podnik změnit svou exportní politiku. Nevyvážel proto hotové výrobky do ciziny, ale budoval své tovární komplexy v zahraničí. Pro zahraniční obchod byla proto znalost cizích jazyků nutná a nezbytná. V tomto ohledu stojí za pozornost naše zjištění, že Baťovi nešlo primárně o podporu nadaných dětí z chudých rodin. Pro rozvoj podnikových aktivit v cizině bylo stěžejní zajištění

jazykových schopností dospívajících jedinců, kteří v budoucnu měli působit jako pracovníci koncernu v zahraničí.

K otevření cizojazyčné školy dochází v době, kdy město Zlín spolu s továrnou Baťa ovlivňovalo chování a myšlení obyvatel, přičemž Baťa se nebál používat rozličné prostředky k prosazování svých a podnikových zájmů. Kasper a Kasperová (2020, s. 268) mluví o tom, že ve zlínském školství bylo třeba „upevnit stabilitu batismu ve výchově a vzdělávání“. Na cizojazyčnou školu neměl vliv pouze Baťa, ale i meziválečná reformní pedagogika, ve které probíhalo poměrně mnoho diskusí týkajících se reformy školství. Jedním z významných center reformních snah byl i tehdejší baťovský Zlín a jak dodává Kasper (2015), reformní pokusy na zlínských školách se podílely na utváření meziválečné pedagogické diskuse. Reformní pedagogické hnutí ovlivnilo spolu s dalšími faktory výuku cizích jazyků a rozvoj metody přímé. Jak jsme v našem výzkumu zjistili, podle této metody se vyučovalo i na zlínské cizojazyčné škole. Výhodou byl intenzivní kontakt žáků s cizím jazykem díky rodilým mluvčím, kteří vyučovali vybrané předměty v cizím jazyce. Na tomto místě je třeba zmínit, že učitelé si určitým způsobem modifikovali přímou metodu. Proto vysvětlovali náročnější úseky učební látky za pomoci tlumočnicka v češtině, i když to bylo v rozporu s principem jednojazyčnosti výuky. Ukázalo se, že pro takovýto typ školy neexistoval v Československu vhodný učební materiál, a tak ještě před zahájením prvního školního roku napsali učitelé sami učebnice, jejichž vydání financoval podnik Baťa.

Z naší studie vyplývá, že v dalším výzkumu by bylo vhodné zabývat se otázkou proměny baťovského školství v průběhu druhé světové války, neboť se jedná v oblasti historicko-pedagogického výzkumu o nedostatečně probádanou oblast. Protektorátní školství bylo značně determinováno nacistickými myšlenkami, které ovlivnily i cizojazyčnou výuku. Samotné studium vhodných dobových materiálů a dokumentů z první poloviny 40. let minulého století by umožnilo poznat, jakým způsobem ovlivnila válka každodenní život učitelů a žáků v protektorátním Zlíně.

Archivní prameny

Deset let pokusné práce na měšťanských školách ve Zlíně 1929–1939. (B2004a). Státní okresní archiv Zlín.

Jinojazyčná měšťanská škola ve Zlíně 1936–1937. (Fond Baťa, sig. II/6, e. č. 1297, i. č. 362). Státní okresní archiv Zlín.

- Jinojazyčná měšťanská škola ve Zlíně 1937–1938.* (Fond Baťa, sig. II/6, e. č. 1297, i. č. 363). Státní okresní archiv Zlín.
- Kronika 1929–1936.* (Fond NŠk Masarykova Gottwaldov, e. č. 256, i. č. 255). Státní okresní archiv Zlín.
- Kronika 1941–1942.* (Fond Soukromá měšťanská škola (s právem veřejnosti). Zlín, e. č. 92, i. č. 92). Státní okresní archiv Zlín.
- Plán vyučování 1941.* (Fond Baťa, sig. II/5, e. č. 1188, i. č. 13). Státní okresní archiv Zlín.
- Pokusná diferencovaná měšťanská škola ve Zlíně 1929–1939.* (Fond OŠV Zlín, i. č. 95). Státní okresní archiv Zlín.
- Pokusná škola měšťanská ve Zlíně 1931–1932.* (B2005). Státní okresní archiv Zlín.
- Učebné plány, osnova, učebnice 1929–1941.* (Fond 1. SŠk, i. č. 491). Státní okresní archiv Zlín.
- Zřízení školy a její vývoj 1940.* (Fond Soukromá měšťanská škola (s právem veřejnosti). Zlín, e. č. 99, i. č. 99.). Státní okresní archiv Zlín.

Literatura

- Anon. (1936a). *Jinojazyčná měšťanská škola ve Zlíně 1935–1936.* Vydalo ředitelství školy vlastním nákladem.
- Anon. (1936b). *Školní rok začíná.* Zlín, 6(34), 3.
- Berger A. A. (2018). *Perspectives on everyday life: A cross disciplinary cultural analysis.* Palgrave Pivot, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-99795-7_5
- Beringer, A., Folprecht, J., Havránek, M. & Prchlík, A. (1937). *Školské a kulturní styky s cizinou.* Státní nakladatelství.
- Berlitz, M. D. (2016). *Methode Berlitz für den Unterricht in den neueren Sprachen.* Hansebooks.
- Brewer, J. (2010). Microhistory and the histories of everyday life. *Cultural and Social History*, 7(1), 87–109. <https://doi.org/10.2752/147800410X477359>
- Culík Končítíková, G. (2014). *Batovský Zlín: mladí muži.* Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně.
- Culík Končítíková, G. (2015). *Podnikové vzdělávání Baťa.* Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně.
- Culík Končítíková, G., & Kašpárková, S. (2012). *Batovský Zlín – mladé ženy.* Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně.
- Doleshal, Z. A. (2012). *Life and death in the kingdom of shoes: Zlín, Baťa, and Czechoslovakia, 1923–1941* [Dizertační práce]. The University of Texas at Austin.
- Doleshal, Z. A. (2014). Revolutionary transformation. 1894–1939: The Baťa Company's beginnings and its golden era. *Slovo*, 15(1), 6–9.
- Doleshal, Z. A. (2015). Only the clean are strong: The Baťa Company's project to remake masculinity in the Dřevnice Valley. *Sextures* 4, 14–29.
- Doleshal, Z. A. (2021). *In the kingdom of shoes: Bata, Zlin, globalization, 1894–1945.* University of Toronto Press.
- Đurišová, L. (2011). *Odras rozvoje firmy Baťa ve struktuře vzdělávací soustavy ve zlínském regionu v letech 1894–1948.* Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně.
- Ek. (1934). Cizojazyčná měšťanská škola ve Zlíně. Jediná škola toho druhu v republice. *Zlín*, 4(26), 2.
- Gavora, P. (2015). Obsahová analýza v pedagogickom výskume: Pohľad na jej súčasné podoby. *Pedagogická orientace*, 25(3), 345–371.

- Hanke, B. (2011). *Geschichte des Unterrichts der Modernen Fremdsprachen im 20. Jh. unter besonderer Berücksichtigung des Englischunterrichts*. GRIN Verlag.
- Harden, T. (2006). *Angewandte Linguistik und Fremdsprachendidaktik*. Narr Francke Attempo.
- Hitchcock, T. (2004). A new history from below. *History Workshop Journal*, 57, 294–298.
- Howatt, A. P. R., & Widdowson, H. G. (2004). *A history of English language teaching*. Oxford University Press.
- Huneke, H. W., & Steinig, W. (2013). *Deutsch als Fremdsprache: eine Einführung*. Erich Schmidt.
- Christ, H. & Meißner, F. J. (2020). *Geschichte des Fremdsprachenunterrichts im deutschsprachigen Raum, von den Anfängen bis 1995, eine Einführung*. Universitätsbibliothek.
- Jemelka, M., & Ševeček, O. (2016). *Tovární města Baťova koncernu: Evropská kapitola globální expanze*. Academia.
- Karkošková, A. (2002). Zahraniční učni Baťovy školy práce ve Zlíně. *Historická fotografie: sborník pro prezentaci historické fotografie ve fondech a sbírkách České republiky*, 2(1), 33–38.
- Kasper, T. (2015). Výchova a vzdělávání v baťovském Zlíně v kontextu meziválečné české pedagogické teorie. In M. Pánková, D. Kasperová, & T. Kasper (Eds.), *Meziválečná školská reforma v Československu* (s. 41–61). Academia.
- Kasper, T. (2019). Cesta k reformě školy: historicko-systematický pohled na příkladu meziválečné pedagogické diskuze. *Pedagogika*, 69(3), 379–389.
- Kasper, T., & Kasperová, D. (2018). The Baťa Company in Zlín: A shoe company or a school company? *History of Education*. (3), 321–348.
- Kasper, T., & Kasperová, D. (2020). „Nová škola“ v meziválečném Československu ve Zlíně: *Ideje, aktéři, místa*. Academia.
- Kasper, T., Kasperová, D. & Pánková, M. (2014). Výchova průmyslového člověka a firma Baťa. In T. Kasper, D. Kasperová & M. Pánková (Eds.), *Vzdělávací snahy firmy Baťa – vybrané problémy* (s. 6–12). Technická univerzita v Liberci.
- Kasperová, D. (2014). *Výchova průmyslového člověka a firma Baťa v meziválečném Zlíně*. Technická univerzita v Liberci.
- Kasperová, D. (2015). Škola činná a společenská – rekonstrukce vnitřního života pokusné měšťanské školy ve Zlíně. In M. Pánková, D. Kasperová, & T. Kasper (Eds.), *Meziválečná školská reforma v Československu* (s. 180–204). Academia.
- Kasperová, D. & Batinic, Š. (2021). New school and education of new man in Zlín and Borovo. An example of a difficult pedagogical transfer. *History of Education & Children's Literature*, 16(1), 87–108.
- Kašpárková, S. (2010). *Vliv sociálního programu Tomáše Bati a Jana Antonína Bati na vzdělanost*. Paido.
- Kašpárková, S. & Kadlčková, L. (2010). *Pokusné reformní měšťanské školy ve Zlíně v období let 1928–1939*. Paido.
- Kolumber, D. (2016). *Spory o Baťův odkaz*. Key Publishing.
- Kolumber, T. (2020). *Výuka němčiny v podmínkách baťovské pokusné školy*. Masarykova univerzita.
- Kozlík, J. (1996). *Aktuální historie: kapitoly o zkušenostech pokusných škol ve Zlíně z let 1929–1939*. Muzeum Jana Amose Komenského.
- Larsen-Freeman, D. (2000). *Techniques and principles in language teaching*. Oxford University Press.

- Levi, G. (2012). Microhistory and the recovery of complecity. In S. Fellman & M. Rahikainen (Eds.), *Historical knowledge: In quest of theory, method and evidence* (s. 121–132). Cambridge Scholars Publishing.
- Lyons, M. (2010). A new history from below? The writing culture of ordinary people in Europe. *History Australia*, 7(3), 59.1-59.9. <https://doi.org/10.2104/ha100059>
- M. (1937). *Rozvoj zlínského školství. Zlín*, 20(37), 3.
- Magnússon, S. G., & Szijártó, I. M. (2013). What is microhistory: theory and practice. Routledge.
- Mlč. (1938). Zlínské školství stále roste. *Zlín*, 8(38), 5.
- Molsberger, T. (2011). *Grammatik-Übersetzungsmethode im Fremdsprachenunterricht. Mit einem Beispiel aus einem Schulbuch für den Englishunterricht von 1914*. GRIN Verlag.
- Reportéři měšťanských škol (1934). Z jinojazyčné školy. *Mladý Zlín*, 4(4), 8–9.
- Rogers. T. & Swan. M. (2001). *Approaches and methods in language teaching*. Oxford University Press.
- Roche, J. (2020). *Fremdsprachenerwerb – Fremdsprachendidaktik*. Narr Francke Attempto.
- S. O. (1936). Dopisování žáků jinojazyčné šk. měšťanské ve Zlíně. *Mladý Zlín*, 5(6), 6.
- Segermann, K. (2003). Wortschatz und Grammatik im Dienste der Kommunikation – Methodische Alternativen zu tradierten Prinzipien des Fremdsprachenunterrichts. *Praxis des neusprachlichen Unterrichts*, 50(4), 340–350.
- Schleich, M. (2015). *Geschichte des internationalen Schülerbriefwechsel. Entstehung und Entwicklung im historischen Kontext von den Anfängen bis zum Ersten Weltkrieg*. Waxmann Verlag.
- Steinführer, A. (2002). Stadt und Utopie. Das Experiment Zlín 1920–1938, Bohemia. *Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder*, 43(1), 33–73.
- Steinführer, A. (2009). Uncharted Zlín: Zhe Forgotten Lifeworlds of the Baťa City. In K. Klingan, & K. Gust (Eds.), *A utopia of modernity: Zlín: revisiting Bata's functional city* (s. 105–116). Jovis Verlag.
- Szijártó, I. (2002). Four arguments for microhistory. *Rethinking History*, 2(6), 209–215.
- Ševeček, O. (2009). *Zrození Baťovy průmyslové metropole: továrna, městský prostor a společnost ve Zlíně v letech 1900–1938*. Veduta.
- Šimáně, M. (2019). Průběh školního roku na českých obecných menšinových školách v meziválečném Československu pohledem dějin každodennosti. *Studia paedagogica*, 24(3), 47–76. <https://doi.org/10.5817/SP2019-3-2>
- Tschirner, E. (2010). Direkte Methode. In H. Barkowski, & H.-J. Krumm, (Eds.), *Fachlexikon Deutsch als Fremd- und Zweitsprache* (s. 57). A. Franke.
- Urbanovská, E. (1996). České pokusné školy 30. let podle návrhu Václava Příhody. *Pedagogická orientace*, 6(21), 18–24.
- Urbanovská, E. (1997). Rozvoj pokusných škol ve Zlíně. *Pedagogická orientace*, 7(1), 69–74.
- Urbanovská, E. (1998). Pedagogický sbor na Masarykově pokusné měšťanské škole ve Zlíně (1929–1939). *Pedagogická orientace*, 8(1), 36–46.
- V. (1939). Růst jinojazyčné školy měšťanské ve Zlíně. *Zlín*, 9(38), 1.
- Va. (1934). Škola světových Čechoslováků Jinojazyčné měšťanské školy ve Zlíně. *Zlín*, 6(2), 3.
- Vaňhara, J. (1934). Budova cizojazyčné měšťanské školy ve Zlíně otevřena. *Zlín*, 17(42), 3.
- Vrána, S. (1936). *Učebné metody*. Ústřední spolek jihomoravských učitelů.

- Vrána, S. (1942). Jazykové vyučování podle J. A. Komenského. *Komenský: Časopis pro učitele základní školy*, 69(6), 251–258.
- Vrána, S. (1943). *Základy methodiky německého jazyka*. Komenský.
- Vrána, S. (1946). *Základy nové školy: Výsledky práce českých pokusných škol*. Ústřední učitelské nakladatelství a knihkupectví.
- Wicherek, J. (2005). Školy a vzdělávací činnost na Zlínsku ve dvacátých a třicátých letech XX. století. *Acta Musealia. Supplementa*, 5(1), s. 1–70.
- Zounek, J., & Šimáně, M. (2014). *Úvod do studia dějin pedagogiky a školství: Kapitoly z metodologie historicko-pedagogického výzkumu*. Masarykova univerzita.
- Zounek, J., Knotová, D., & Šimáně, M. (2015). Výzkum soudobých dějin pedagogiky a školství: K metodologickým otázkám historicko-pedagogického výzkumu. *Studia paedagogica*, 20(3), 89–112. <https://doi.org/10.5817/SP2015-3-6>

Autoři

Mgr. Tereza Kolumber, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav pedagogických věd, Arna Nováka 1, 602 00 Brno, e-mail: 447661@mail.muni.cz

doc. Mgr. Jiří Zounek, Ph.D., Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav pedagogických věd, Arna Nováka 1, 602 00 Brno, e-mail: zounek@phil.muni.cz

Interwar foreign language education in one of Baťa's foreign language schools

Abstract: This paper focuses on foreign language education in the environment of Baťa's Zlín in the 1930s through the example of a private foreign language school. The aim of the study is to examine, describe and explain the establishment and further development of this school and foreign language education in the conditions of the school in the interwar period. Methodologically, this paper is based on traditionally used methods of historical research (the direct and indirect methods). We study the educational institution from a broader social context, as well as examine the daily life of the school using the historiographic approach of microhistory. The presented study is divided into three parts. First, we explain the research methodology, then focus on the factors influencing the establishment and organization of the educational institution, and finally, we deal with the development of language skills. The research results show a close connection between the management of the Baťa Group and the life of the examined school. The content of the lessons was determined not only by the needs of the manufacturing company but also by the interwar reform movement and by new approaches to foreign language education.

Keywords: Baťa's education, Zlín, foreign language education, school reform, the interwar period